

בא אל התורה

מבט על התפילה, המקרא
ודברי חז"ל

חנן חסן

חמץ ומצה

בא אל התבה

חמץ ומצה ומה שביניהם

כאשר התורה מצוה עלינו לאכול מצות בפסח (ביום הראשון לפחות), היא כורכת בציווי גם את הטעם לכך, "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עִלְיֵי מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי כִּי בְחַפְזוֹן יֵצְאֶת מִמִּצְרָיִם". לעומת זאת, בהתייחס לאיסור אכילת חמץ, מצויה רק אזהרה חמורה, ועונש חמור בצידה "כִּי כָּל אֲכָל חֲמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַזֵּאת מִיִּשְׂרָאֵל". ואם לא די בכך, האיסור אינו מתייחס לאכילה בלבד, אלא התורה מוסיפה עליו שני איסורים נוספים: הראשון - "וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֲמֵץ...בְּכָל גְּבֻלְךָ", והשני - האיסור להחזיק ברשותנו חמץ, אף אם הוא טמון ומוסתר, "שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמָּצֵא בְּבֵיתֵיכֶם". ציוויים אלה מעוררים אצלנו את האסוציאציה של "כדאי לתפוס מרחק" ממה שהו מסוכן, כאילו מדובר בחומר בעל קרינה חזקה העלולה לגרום לעיוורון (ולא יראה), ואולי מדובר בחומר "רדיואקטיבי", שגם הסתרתו בכספת, אין בה כדי להועיל (לא ימצא). ואם אכן החמץ הוא מאכל מסוכן ופוגעני, מדוע ששים אנו במוצאי חג הפסח לשוב ולאכול ממנו עד הפסח הבא (בשנה הבאה)? האם השתנה דבר מה במרכיביו או במתכונת אפייתו, מאז ביערנו אותו בערב הפסח?!

יש לכאורה מקום, לבדוק מחדש את הרגלי האכילה שלנו, ולענות על השאלה: מה עדיף לאכול ברוב ימות השנה, האם חמץ, כפי שאנו נוהגים, או שמא נכון לעבור למצה? ערכו הרוחני של מי מהשניים גבוה יותר? היום, כשאנו מביטים מבעד לעדשותיו של חודש ניסן, התשובה הנראית כנכונה ממבט ראשון, היא שבועדי מצה עדיפה. ולראיה, עובדה היא, שבחג הגאולה אנו מצווים לאכול מצה. המצה זכתה בפי חז"ל גם לכינוי חיבה כמו "מיכלא דמהימנותא" – מאכל האמונה, ו"מיכלא דאסותא" – מאכל הרפואה, בעוד שלגבי החמץ, לא די בכך שאסור לנו לאכול אותו, אלא עלינו גם לבערו.

האם החמץ הוא כה מגונה, חלילה? הרי לגבי קורבן תודה קובעת התורה "על חלת לֶחֶם חֲמֵץ יִקְרִיב קֶרְבָּנוּ עַל זִבְחַ תְּנוּתָ שְׁלָמֵינוּ", וללא חמץ, לא ניתן להקריב את קורבן התודה החשוב. נביא להלן מספר דוגמאות המצביעות על יתרונו של הלחם על יתר המאכלים ככלל, ועל יתרונו של לחם החמץ על המצה, בפרט. התורה נמשלה ללחם, המשמש מרכיב מזון עיקרי, כפי שמבקש הקב"ה מעם ישראל "לִכְבוֹ לֶחֶמוֹ בְּלַחְמֵי". כאשר מונחים בפני האדם כמה מאכלים שבכוונתו לטעום מהם, קובעת ההלכה סדר קדימות לברכה ראשונה, על פי חשיבותו של המאכל. ברכת הפת קודמת לכל שאר הברכות, מה שמורה על חשיבותה הגדולה, ומי שברך על הלחם, אף פטור מלברך על כל שאר המאכלים. הברכה שאנו מברכים לפני אכילת לֶחֶם חֲמֵץ, היא "המוציא לֶחֶם מן הארץ". אך כאשר מדובר במצה, הנאכלת שלא בפסח, יש הפוסקים שהיא אינה נחשבת כלֶחֶם, וברכתה "בורא מיני מזונות", הפחותה בחשיבותה.

הברכה היחידה, בה אנו מצווים ישירות מהתורה, היא ברכת המזון, "אֲרַץ אֲשֶׁר לֹא בְמַסְפַּנֶּת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם... וְאָכַלְתָּ וְשִׁבְעַתָּ וּבִרְכַתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לְךָ". לדעת כל הפוסקים, די באכילה של כזית לֶחֶם חֲמֵץ (כ-27 גרם), כדי לחייב את האוכל בברכת המזון. לעומת זאת, כאשר מדובר במצה, שלא בפסח, יש פוסקים הקובעים שאין לברך על מידה כזו ברכת המזון. ובכלל, מעצם העובדה שכאשר מוזכר 'לֶחֶם' סתם, הכוונה היא לחמץ, אלא אם כן נאמר במפורש אחרת, יוצא שלֶחֶם חֲמֵץ הוא "פאר המזונות", דבר המחריף את השאלה באשר לייחס "השילי" לו הוא זוכה בפסח.

כדי שנוכל להשיב, נשתדל לעלות לשורשי המילים 'חמץ' ו'מצה'. שורשו של החמץ הוא ח.מ.צ. נוסה ללמוד על מאפייני החמץ משורשים "אחים" אחרים, הפותחים באותיות ח' מ'. השורש ח.מ.ד - במשמעות של לחמוד, מרמז על רצון לקחת, להיות בעלים על משהו שאין ברשותנו. השורש ח.מ.ר - במשמעות של תסיסה ההופכת את התירוש ליון, "וַיֵּין חֲמֵר מְלֵא מִסֵּד". אחרי שקיבלנו יין, אם לא מונעים המשכת התסיסה, מגיעים לשורש ח.מ.צ - במשמעות של החמצה ("פיספוס" בעגה). היין הופך להיות "חמץ יין", בעל טעם חמוץ. אם נחפש במקרא אחר שימוש בשורש ח.מ.ץ, נגלה שיש לו גם משמעות של גזל ולקיחה בכוח משל אחרים, כפי שמבקש דוד המלך, "אֶלְקִי פִלְטָנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מַעְגַּל וְחֹמֶץ". משמעות זו בולטת גם בשורש-האח ח.מ.ס במשמעות של גזל.

ומה ללחם, אף שהוא חמץ, ולכל המשמעויות שהבאנו מהשורשים הקרובים? מהו חמץ, ומדוע זכה הלחם למעמד כה גבוה? לחם הוא מאפה הנעשה מקמח של אחד, או יותר, מ"חמשת מיני דגן" בלבד: חיטה, שעורה, כוסמת, שיפון ושיבולת שועל. ומה מייחד דגנים אלה מדגנים אחרים, כמו אורז ותירס למשל? על דרך פנימיות, "חמשת מיני דגן" הנ"ל מאופיינים בכך שהקמח שלהם הוא בעל כושר ספיחה גדול מאוד, לעומת זה של האחרים, כוח המכונה בפנימיות "רצון לקבל". קמח הדגן מסוגל לספוח אליו כמות גדולה יחסית של מים, כאשר לשים אותו. אחרי שהבצק נילוש ומונח בצד, מתחיל תהליך איטי של תסיסה, במהלכו ממשיך הבצק וסופח אליו חום ואויר, שבאמצעותם הוא תופח. זהו תהליך החמוץ, ששמו הולם גם את הריח החמוץ שהבצק מקבל.

ומה עם המצה, משרש מ.צ.ה? שורש זה כמו מייצג את הצד ההפוך. במקום לספוח חומרים נוספים ולתפוח, עניינו של השורש מ.צ.ה הוא צמצום וריכוז, ומשמעותו מיצוי, הוצאה של המיץ או התמצית כמו בשורש מ.צ.ע. ויש מקום לשאול מה מונע החמצתה של המצה, אם היא מורכבת מאותם החומרים בדיוק, המרכיבים את התמיץ? אם נעמת את שתי המילים 'תמיץ' ו'מצה'. נגלה כי בכל אחת מהן מופיע צמד האותיות 'מצ', ח-מ-צ ו-מ-צ-ה. המילה תמיץ פותחת באותיות חמ במשמעות של חום, המשפיע על תהליך החמוץ ומזרז אותו. למטרה זו מקובל גם ללוש את הבצק במים פושרים. מה שאין כן במצה, בה האות ח' נשמטה, ועימה הקידומת חם. בתהליך הכנתה של המצה, חייבים להשתמש במים צוננים דווקא ("מים שלנו"), כדי "לצנן" את תהליך החמוץ. אמצעי אחר למניעת החמוץ הוא הזרזות, ההשתדלות שלא להחמיץ (לפספס) את המועד הנכון לאפייה ע"י קיצור, ככל שניתן, של משך הזמן שבין הלישה לאפייה.

עם ישראל נמשל לדגן, "קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רִאשִׁית תְּבוּאָתָהּ". ליהודי יש נשמה, כלי קיבול רוחניים גדולים, ו"רצון לקבל" גדול מאוד, יחסית לעמים האחרים. תהליך החימוץ מייצג את כוח הברכה והריבוי. השורש ב.ר.כ כמו מרמז על מהות הברכה. כל אחת מאותיות השורש ב.ר.כ היא בעצם כפולה של קודמתה (ב=א+א, ר=ק+ק, כ=י+י). הברכה היא כושר הריבוי וההכפלה של הקיים. ברוחני מדובר בכושר הלימוד וההבנה ובמיוחד ביכולת לחדש הבנות, לגלות צדדים ייחודיים, להמציא ולהיות פורה ברעיונות וביוזמות. ההחמצה וההתנפחות אמורות לבוא מצד הקדושה. ה"רצון לקבל" שניתן ליהודי, לא נועד בעבורו בלבד. היהודי אמור לשמש מעין צינור, המקבל מצד אחד, אך לא כדי לשמור את מה שהוא מקבל לעצמו בלבד, אלא כדי להמשיך ולהפיץ את האור מבעד לפתח השני של הצינור, לקבל על מנת לתת.

ניתן להמשיל את תהליך החימוץ גם למנגנון הגדילה וההתפתחות הפיזית של האדם. המנגנון בנוי על התחלקותם של התאים והתרבותם, כדי לאפשר את הגידול הנדרש ואת החלפת התאים שמתו. כאשר הניפוח עובר סף מסוים, קיים סיכון סביר שהמנגנון יתנתק מ"שורשיו" ויהפוך להיות מנגנון הפועל לצורך קיומו שלו, התנפחות לשם התנפחות, ללא כל קשר לטובת הגוף ולצרכיו. המצב עלול להגיע עד כדי לגידולים סרטניים, שהתאים שבהם ממשיכים להתחלק ולהתרבות, למרות שבכך הם מצרים ומכבידים על הגוף הנושא אותם, עד כדי אובדנו חס ושלום.

ומהו הפתרון לבעיה זו? התורה דורשת מאיתנו בחג הסוכות לקחת ארבעה מינים. אחד מהם הוא "ענף עץ עבות", ענף הדס "משולש", שכנגד כל עלה בענף יוצאים עוד שני עלים משני צידיו, וכך העלים מכסים ומסתירים על הענף. אך במציאות, רבים מההדסים אינם משולשים, אלא הדסים "שוטים", שסטו ואיבדו עם הזמן תכונה זו והפכו להיות "זוגיים" בלבד. תיקונו של הדס שוטה, נעשה ע"י שריפתו של הגזע על הענפים היוצאים ממנו, כדי להחזיר לתחייה את המנגנון המקורי השמור בשורשו (לפעמים נדרשת חזרה על התהליך), ואז שב ההדס והופך להיות "משולש".

נשוב עתה אל החמץ, הרצוי והמבורך ברוב ימות השנה, והמייצג את הדעת שבאדם. לפי המדרש, עץ הדעת חיטה היה, והיה העץ מיתמר ופריו היה בגדר גלוסקאות (חלות ועוגות אפויים). מקובל גם שאין התינוק מדבר עד שאוכל פת (חטה=כ"ב, כמספר האותיות באלפבית, מהן נבנות כל המילים). אלא שבעקבות חטא עץ הדעת הפכה החיטה מעץ, לצמח חד שנתי נמוך, והחטא גרם גם לליקויים בפוטנציה, שעלולים לבוא לידי ביטוי לאורך הזמן. באמצעות מנגנון החימוץ זוכה אדם לפוריות רוחנית ומשיג תוצאות, הבנות וחיידושים ובכך הוא מקיים את רצון הבורא יתברך, של "פְּרוּ וּרְבוּ" גם בתחום התורה. אלא שתהליך ההחמצה וההתנפחות עלול להוליד אצל האדם רגש של גאווה. הוא מייחס את כל ההצלחה שלו לעצמו, ובכך הוא כמו חומץ וגוזל את הקב"ה. כמו הבצק, הוא יושב על זרי הדפנה, מתלהב, נהנה מעצמו, מתנפח ותופש מקום לא לו, ובכך הוא מחמיץ את ההזדמנויות לעשות שימוש נכון במה שהקב"ה מזמן לו. מנגנון החימוץ המשתבש והולך, פוגם עם הזמן בניקיון התוצרים, ומתחילים להופיע סיגים. לפיכך דרוש "טיפול תקופתי מונע".

פעם בשנה, עלינו לפעול לניקוי ולטיהור מנגנון החימוץ. אנו חייבים לאמץ "דיאטה", באמצעותה אנו מבערים את החמץ. לשם כך אנו אוכלים מצה המייצגת את השורש, את המקור/המיצוי ללא כל תוספות שהן. הדבר ניכר באות ה' שנוספה למצה (במקום האות ח' שנשמטה). ומסביר האר"י הקדוש שהאות ה' בנויה בעצם מצירוף של האותיות ד' ו' (לי הפוכה), דהיינו היכולת לומר "די" להתנפחות, להצטמצם ולהצטנע. עלי להכיר בכך שאיני אלא שליחו של הקב"ה, והכל מאיתו. לכן, על דרך פנימיות קרויה המצה "מיכלא דאסותא", דהיינו מאכל הרפואה, שנועד לצורך רפוי ה"התנפחות". בנוסף, מכונה המצה גם "מיכלא דמהימנותא" - מאכל האמונה, כי היא מרמזת לכך שהלומד אינו מייחס כל יכולת פרטית או עצמית לגילויים ולחיידושים שלו, אלא מייחס אותם לקב"ה בגדר "בְּזִאת יִתְהַלַּל הַמֵּתְהַלַּל, הַשֶּׁכֶּל וְיִדַע אוֹתוֹ", שברור לו שאלה באו לו מאיתו יתברך והוא זה שפקח את עיניו לראותם. לאחר שבוע של "תיקון" ולאחר שהמנגנון שופץ וסולקו כל הגרורות, ניתן לשוב ולעשות שימוש נכון בחמץ המפרה, שימוש על דרך החיוב, מצד הקדושה.

דבר חסידות

כל הצרות שעברו, ושעוברות עלינו, הן "טבילה ברותחין", טבילה המעבירה כל זוהמא (הגעלה). אחרי כן נוכל לקבל את פני האורח שלנו, משיח צדקנו.

(אגרות-קודש אדמו"ר הרי"צ)

שבת שלום ומבורך

פסח כשר ושמח

ח / ח / ח / ח

אם אתה מעוניין לקבל את הגיליון במייל או במסרון, פנה אל hhananme@gmail.com או לטלפון 052-569-9691